

180 гадоў з дня нараджэння К.Д. УШЫНСКАГА

Вялікі педагог і вучоны

Кожная навука мае сваіх прадстаўнікоў, свае вытокі, з якіх яна бярэ пачатак. У рускай педагогіцы такім пачаткам з'яўляецца вучэнне К. Ушынскага. Да яго было выказана шмат выдатных думак, назапашана маса каштоўных назіранняў, мноства людзей займалася практычнай педагогічнай дзейнасцю, аднак заслуга Ушынскага ў тым, што ён першым ахапіў усе важнейшыя бакі педагогікі як навукі і раскрыў законы практычнай педагогічнай дзейнасці. Ушынскі выступаў як тэарэтык і рэфарматар педагогікі, школьнай і настаўніцкай адукацыі. У аснову педагогічнай сістэмы ён ставіў дэмакратызацыю народнай адукацыі, ідэю народнасці выхавання. Ушынскі лічыў працоўны народ галоўнай творчай сілай у гістарычным працэсе і адстойваў яго права на паўнацэнную адукацыю. Ён развіваў прынцып адзінства адукацыі і выхавання, якія разглядаў як мэтанакіраваны працэс разумовага, маральнага, эстэтычнага і фізічнага фарміравання асобы. Неабходнай перадумовай усебаковага развіцця чалавека Ушынскі лічыў працу, а асноўнай задачай выхавання — падрыхтоўку чалавека да самастойнага жыцця.

Нарадзіўся К.Д. Ушынскі ў Туле ў сям'і служачага. Ён атрымаў ад бацькоў выдатнае выхаванне і першапачатковую адукацыю. Пасля паспяховага заканчэння гімназіі займаўся ў Маскоўскім універсітэце, затым быў запрошаны ў Яраслаўскі дзямідаўскі ліцэй на кафедру энцыклапедыі заканадаўства. Аднак у 1850 г. малады прафесар пакінуў ліцэй, не жадаючы падпарадкоўвацца патрабаванням, якія «забывалі жывое дело» (тады быў час наступлення рэакцыі, якая адбілася і на навучальным працэсе). Потым некаторы час ён працаваў у Пецярбургу ў Дэпартаменце замежных спраў. З гэтага часу пачаў змяшчаць у «Совре-

меннике» і «Бюллетене для чтения» артыкулы крытычнага і геаграфічнага зместу.

У 1854 г. Ушынскі ўладкаваўся выкладчыкам у Гатчынскі сіроцкі інстытут і хутка быў прызначаны на пасаду інспектара. Пад яго ўздзеяннем у гэтай навучальнай установе істотна змянілася метадыка правядзення заняткаў, палепшылася выхаваўчая работа. Супрацоўнічаючы адначасова ў літаратурных часопісах, Ушынскі знаёміў чытачоў з найноўшымі дасягненнямі навукі і тэхнікі, з падзеямі эканамічнага і грамадска-палітычнага жыцця, але галоўная яго ўвага была звернута на педагогічную праблематыку. Шырокую папулярнасць прынеслі яму артыкулы «Аб карысці педагогічнай літаратуры», «Тры элементы школы», «Аб народнасці ў грамадскім выхаванні» і інш.

Як папулярнага тэарэтыка і практыка ў 1859 г. Ушынскага запрасілі на працу ў Смольны інстытут. Працуючы там выкладчыкам і адначасова інспектарам класаў, ён за кароткі час ажыццявіў шмат прагрэсіўных змен. Быў уведзены новы навучальны план, выкладанне роднай мовы і прыродазнаўства пастаўлена ў цэнтр усяго навучальна-выхаваўчага працэсу, стала шырока прымяняцца нагляднасць у навучанні, інстытуту была нададзена прафесіянальна-педагогічная накіраванасць. Адначасова Ушынскі працаваў рэдактарам «Журнала Министерства народного просвещения», дзе надрукаваў шмат артыкулаў, якія адыгрывалі важную ролю ў развіцці нацыянальнай педагогічнай думкі. Тады ж ім быў падрыхтаваны падручнік для пачатковай школы «Дзіцячы свет», які выкарыстоўваўся не толькі ў Смольным інстытуце, але і амаль ва ўсіх гімназіях і павятовых вучылішчах.

У 1862 г. Ушыньскі па прапанове Міністэрства асветы быў накіраваны ў працяглую замежную камандзіроўку ў краіны Заходняй Еўропы для вывучэння вопыту арганізацыі жаночай адукацыі. На працягу пяці гадоў ён працаваў у Швейцарыі, Францыі, Германіі, Італіі. За мяжой Ушыньскі падрыхтаваў і выдаў падручнік «Роднае слова» і метадычны дапаможнік «Парады бацькам і настаўнікам аб выкладанні роднай мовы па падручніку «Роднае слова». У гэты ж час ён напісаў два тамы «Педагагічнай антрапалогіі» — навуковай працы па псіхалогіі і педагогіцы для падрыхтоўкі будучых настаўнікаў і выхавацеляў.

Вярнуўшыся ў 1867 г. у Расію, Канстанцін Дзмітрыевіч аказаўся без працы і вымушаны быў пайсці ў адстаўку. Але ён працягваў рыхтаваць новыя падручнікі, друкаваў артыкулы па самых розных і актуальных пытаннях тэорыі навучання і выхавання, выступаў з лекцыямі на курсах павышэння кваліфікацыі педагогаў. Творчых задум было шмат, толькі падарванае здароўе не дало здзейсніць іх: Ушыньскі даўно хварэў на сухоты. Сябры ўтаварылі яго паехаць на лячэнне ў Крым.

Зусім нечакана для сябе Ушыньскі папаў на з'езд народных настаўнікаў у Сімферопалі, што з'явілася стымулам для далейшай педагогічнай дзейнасці (дарэчы, Крым палепшыў

стан яго здароўя). Вучоны вырашыў пераехаць сюды разам з сям'ёй. Аднак нечаканае гора абрушылася на яго: на паляванні ў выніку неасцярожнага абыходжання са стрэльбай смяротна параніў сябе яго старэйшы сын. Адразу пасля пахавання сына Ушыньскі перавёз сям'ю ў Кіеў, а сам зноў паехаў у Крым. Па дарозе ён прастудзіўся, працэс у лёгкіх абвастрыўся, і Ушыньскі спыніўся ў Адэсе, дзе яго і напаткала смерць.

У апошнія хвіліны жыцця Канстанціну Дзмітрыевічу здавалася, што ў пакоі мала святла, і ён папрасіў прынесці больш свечак. «Святла, больш святла!» — гэтыя словы вялікага педагога сапраўды сімвалічныя: ён быў Асветнікам і менавіта ў асвеце бачыў асноўны сродак удасканалвання людзей і грамадства.

У гісторыі рускай педагогікі Ушыньскі быў і застаецца буйной фігурай. Ён аказаў уплыў на развіццё педагогікі і народнай школы не толькі рускага, але і іншых народаў Расіі. Да яго імя па праве далучылася назва «Бацька рускай педагогікі». Значэнне Ушыньскага вельмі дакладна вызначыў яго вучань і паслядоўнік Л.Мадзалеўскі: «Ушыньскі — гэта наш сапраўдны народны педагог, таксама як Лама-носаў — наш народны вучоны, Сувораў — наш народны палкаводзец, Пушкін — наш народны паэт, Глінка — наш народны кампазітар».

Педагагічныя працы К.Д.Ушыньскага

Проблемы педагогікі: [Сб.] / К.Д.Ушинский; Сост., отв. ред., авт. ст., коммент. и примеч. Э.Д.Днепров. — М.: Изд-во Ун-та Рос. акад. образования, 2002. — 592 с. — (Новая педагогическая библиотека).

[Избранные труды] / К.Д.Ушинский; Вступ. ст., сост. и коммент. С.Ф.Егорова. — М.: АОЗТ «Образование и бизнес», 1994. — 207 с. — (Педагогическое наследие).

Воспитание человека: Статьи. Произведения для детей / К.Д.Ушинский; Сост. и авт. вступ. ст. С.Ф.Егоров. — М.: Изд. дом «Карапуз», 2000. — 251 с.: ил. — (Педагогика детства).

Аб жыцці і дзейнасці вучонага

К.Д.Ушинский и русская школа: Беседы о великом педагоге / Е.П.Белозерцев, С.Б.Каменецкая, Н.И.Лифинцева и др.; Под общ. ред. Е.П.Белозерцева. — М.: Роман-газета, 1994. — 191 с.

Научно-теоретическое наследие К.Д.Ушинского и современные проблемы развития педагогической науки: Материалы респ. конф. — Витебск, 1994. — 96 с.

Педагогический мир Константина Дмитриевича Ушинского: Материалы пед. чтений, посвящ. 170-летию со дня рождения К.Д.Ушинского / Отв. ред. Силунок Л.А. — Брест: БГПИ, 1994. — 25 с.

Суарес Л. Учитель всех учителей // Пралеска. — 1999. — № 11. — С. 10—14.

Кісялёў У.М. Тэарэтык і рэфарматар педагогікі // Адукацыя і выхаванне. — 1994. — № 3. — С. 144—147.

Рычагоў А.Х. Настаўнік настаўнікаў // Нар. асвета. — 1994. — № 2. — С. 72—76.

К.Д.Варанько,
галоўны бібліяграф Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь